

KRITIKAI SZEMLE

TAMÁSI ÁRON: *Abel a rengetegben*. Regény. Gróf Bánffy Miklós tollrajzaival és Kós Károly egy linoleummetszetével. Erdélyi Szépművészeti Céh. Kolozsvár 1932. 8° 192 l.

Tamási Áronnak minden újabb kötete a felfogásoknak, a véleményeknek és értékeléseknek széles hanglétráját váltja ki. A mélypontot Szabó Dezső képviseli, ki alig, vagy nagyon kevés mérni érdemeset látott a Tamási *Szűzmáriás királyfi*-jában. A magas cét pedig többek között Németh László vágta ki. Szerinte a Tamási novellái egyenesen mintaszerűek, irodalmunk legművészeiből e nemű alkotásai. A két véglet között se szeri se száma a különböző, sőt ellentétes hangoknak. Azt is meg lehet állapítani, hogy itt Erdélyben Tamási művei, a *Cimereseket* kivéve, általában véve kedvező, sőt magasztaló fogadtatásban részesültek, noha kicsinyülő véleményben nálunk sem volt, nincs hiánya. Az eltérő, sőt ellentétes véleményeket élteti és fenntartja az a sajátos körülmény is, hogy Tamási maga szívesen adja, illetőleg játssza irodalmi életünkben a fenegyerek szerepét. Így aztán a vélemények megformálásában kelleténél jobban érvényesülnek a hangulati elemek a tárgyilagosság kárára és rovására. Ebből pedig senkinek nincs haszna, sem az írónak, sem a közönségnek. Tehát az irodalomnak sem.

Mivel irányt képvisel Tamási, mégpedig jellegzetesen, megérdemli, hogy folyóiratunk a Kritikai Szemle új rovatát most megjelent új regényének elemzésével kezdje meg.

Az irány, melynek Tamási jellegzetes képviselője, az u. n. székely irodalom. Székely az az irodalom, melynek alkotásaiban nemcsak a cselekvény hősei, színtere székelyek, hanem a nyelv, a mű stílusa is egészen *székely* nyelvjárás. Székely nyelvjárás ott is, ahol arra semmi szükség nincs. Semmi kétség nem lehet abban, hogy az így felfogott és így művelt székely irodalom nem fejlődés, hanem elfejlődés. Az irodalomnak árt, az irodalomnak kárára van. Az *Abel a rengetegben* is eleitől végig székely nyelvjárásban van írva s elvileg mégsem kifogásolható egészen. Nevezetesen az egész regény a hősnek, Ábelnek, egy tizenhatodik életévében járó csíki székely fiúnak az elbeszélése. Ezzel a nem ismeretlen írói fogással a mű székely nyelvjárása alapján indokolva van: a hős másként, mint a maga tájszólásán, nem is tudhat beszélni. Mikor azonban helyes érzékkel s szerencsés fogással így letompul a mű székely stílusa, felmerül az a kérdés, hogy kinek, hogyan s mikor mondja vagy mondhatja el egyhúzámban, akár négy részben (ennyi részből áll a regény) Ábel, a tizenöt éves székely fiú, a maga majdnem kétszázoldalas regényét. Vajon csakugyan végig híven s székelyül beszél-e, bírja-e szusszal, nem megy-e át sokszor és észrevétlenül az irodalmi magyar nyelv használatába? Nem mernék e kérdésekre igennel felelni. És ha néha-néha el is felejtí Ábel, hogy neki nyelvjárás szerint kell mondani mondókáját, nem túlságosan sok és fásasztó az olvasóra nézve ennyi székelység a különben szerencsés szájba adás ellenére is? Aztán a Karthauzi naplóba foglalva mondja el regényét, más regényhősök meg levélben szerkesztik meg életük folyását. Egy tizenöt éves székely fiúnak honnan van és van-e annyi szellemi műveltsége, hogy rögtön kész és kerekded regénybe tegye a maga sorsát? Az alkalmazott fogás csökkentette ugyan a regény kirívó székely tájúságát, de ugyanakkor más irányban nőtt a valószínűtlenség.

Egyébként a regénynek még egy kerek esztendőnyi időre sem terjedő meséje az, hogy Ábelt apja a Hargitára erdőpásztornak szegődtteti el. Mit

tesz, hogy él, micsoda kalandos eseményeknek lesz részben csak szemtanuja, részben cselekvő részese az erdőn, a Hargita rengetegében, ezeknek az elmondása alkotja a regény tartalmát.

Ábel kicsi fiú, de született *figurázó* alak. Akárcsak az apja vagy a somlyói gvardián, mint minden székely, ha kell és ha kedv meg alkalom adódik. Hogy Ábelke tizenöt éve ellenére is olyan pompásan tud figurázni, abban nincs semmi baj. Nagyon is élvezzük figurás kedvét, mókázó tehetőségét. A baj nem abban van, hogy az író a székely figurázó észjárását épen rajta keresztül és általa akarja és akarta mindenk számára szemléltetni, hanem abban, hogy Ábel maga is nagyon tudatában van, hogy ő mit tud. Legjobban maga élvezi, hogy ő milyen ügyesen figurázik. Mert a figurát csakugyan érti. Ezt szívesen, készséggel és fenntartás nélkül elismerjük: a székely figurázás technikáját Tamási nagyon jól ismeri s általában véve kitűnően, talpraesetten is alkalmazza. Legalább a regény első felében, amelyik nagyon érdekes, bővelkedik valóban szép, költői részletekben.

Az a mód pl., ahogy Tamási Ábelrel elbeszélgeti apjának, ki maga is erdópásztor, hazatérését, a nyúlhistóriát, Ábel szerződését, a Hargita rengetegébe el-felvonulást, a berendezkedést a rengeteg tetején levő kunyhóba s végül az apa eltávozását, a magára maradt fiú lelkiállapotát, nemcsak igaz és lélektanilag hű, hanem valódi irodalom, igazi költészet.

Ettől kezdve azonban regényünk kezd megtörni, elszíntelenedni. A kitűnő kezdethez nincs megfelelő érdekes folytatás.

Mit csinál Ábel a rengetegben? Erre vagyunk kíváncsiak, ezért íródott a regény. *Eddig* olyan voltam, mint a levél, amelyik leszakad a fáról s egyik szél erre viszi, a másik arra. A *jövőre* nézve azt határoztam, hogy a magam fejtől akarok ember lenni. Többet senkinek sem hagyom, hogy engem térenghessen... Miképen az állatnak a körmével s a fogával kell harcolni, azonképen az embernek az eszével. Ime, így látja és fogalmazza meg maga Ábel, illetőleg a regény írója a további problémát, feladatot (33. l.). És az olvasó bízik is, hogy Ábel, kinek eddig úgy járt az esze, mint a négynyüst, hogy az író, ki eddig nagy művészettel s szinte hibátlanul szötte meséje fonalát, most már megmutatja, hogy ember a talpán.

És a folytatás? A folytatás az, hogy Ábel híres figurázó kedve és tehetősége még fel-felvillan ugyan (pl. a somlyói barátok látogatásakor), de egyre ritkábban és fanyarabban. És ami még nagyobb, szinte teljes csalódást okoz az, hogy Ábel cselekedetei is a rengetegben — nem cselekedetek. Hasztalan fogadkozott, hogy ő többé nem levél, mit ide-oda fújhatnak a szelek, hogy az eszével él. Bizony ő továbbra is levél marad. Az történik vele, mit mások akarnak (Surgyelán). És sokszor nemhogy figurázó híres eszével cselekednék, hanem mintha — székelyesen szólva — egy kicsit épen bugyuta volna. Az erdőn minden ág megtépi, tüske megszagatja. Nagy fogadkozásából, híres programjából jóformán csak annyi valósult meg, hogy élt napról-napra. Tavaszra kelve testileg-lelkileg megtörtén tér haza, vissza az apai házba.

Hiszen igaz, egy tizenöt éves fiútól, még ha csiki székely is, nem lehet kívánni, hogy kövázat építsen! Csakhogy regényünk pompásan felépített előkészítő része az olvasót épen valami kövárezítéssel kecsegtette, mintegy azt ígérte, annak az elkövetkezését sejtette. E helyett Ábel a rengetegben egyszerűen szólva nem vált be, alkalmatlannak bizonyult. Úgyhogy már szinte komikus, mikor a regény végén apja ama kérdésére, hogy hát most már mihez fog, azt feleli:

— Valamerre városba megyünk Bolhával (kuttyája, egyetlen erdei szerzeménye) ketten.

— Oda mért?

— Azért, hogy megkeressük testvéremet Káint, aki okozza nekünk Ábeleknek a rosszat.

Ehhez a nagyhangú fogadkozáshoz Ábel igen-igen kicsi legényke. Ha az erdőn hányt-vetett levél maradt, minő jogon és alapon akarna most világmegváltó apostol lenni? Az efféle erőlködés rám mindig úgy hat, mint a budai polgárok esete, akik Nagy Lajos király idejében valami egyházi sérelem miatt nagymérgesen elhatározták, hogy leteszik a pápát. Le is tették.

Ábelnek is az a baja, ami a Szűzmáriás királyfinak: nem kiemelkedik, pályája nem felfelé visz, hanem elkallódik, lecsúszik. Igaz, sok, nagyon sok falusi fiú kallódik el úgy, mint a Szűzmáriás királyfi hőse, t. i. az iskola és a nevelők értetlensége miatt. Sok pedig úgy, mint Ábel, a rengetegben, a rosszakarát és az egyedüliség miatt. És az is bizonyos, hogy az ilyen östehetségek elkallódásáért a társadalom, ennek vezetői is felelősek. A regény műformájának rugalmas voltánál fogva nagyon is megtűri, elfogadja az ilyen társadalmi kérdések kifejtését, társadalmi bajok kitergetését. Lehet és szabad a regényben ilyen körképet rajzolni és adni, ha az megfelel a valóságnak.

Azonban a teljes valóság szerint a székelység, noha számos tehetsége a mostoha körülmények következtében a nagyrajutás helyett aláhull s noha a falujából kimozduló székely Bukarestben meg Kolozsvárt cselédsornál többre nem viszi, sőt szerencsés, ha ebben és magyar voltában megmarad, mégis a maga egészében még idáig nem jutott. S mivel ez így van, s mert így volt, a költészet elveszteni nemzeti, sőt költői hivatását és jelentőségét, ha nem az Apácaiakban, Bod Péterekben, a Körösi Csomákban és Gábor Aronokban mutatja fel a székely típust, a székely erőt és eszményeket, hanem mind elvetélt, lehulló és lehullatott alakokban, mint a Tamási Ábele, meg Szűzmáriás királyfija, avagy a Nyíró Jézusfaragó embere. A költészet feltárhat, megállapíthat társadalmi betegségeket, beteges jelenségeket. De nevezhető-e orvosnak az, aki a diagnózissal, a betegség felismerésével befejezettnek tekinti feladatát s a beteget további utasítás, gyógyszer adása nélkül faképnél hagyja? A költészet nem igaz barátja a társadalomnak akkor sem, ha fellengős és romantikus hőskultusszal mámorosítja meg az olvasót. De nem jó barát akkor sem, ha a betegséget csak meglátni tudja, de gyógyítani nem. Ábel nem fogadható el a székely sors igazi rajzának. Nem fejezi ki hűen a székely néplélek életrealitását, mert nem fedti a valóságot.

De nem elemezem tovább az irodalomnak a társadalomhoz való viszonyát s nem az Ábel a rengetegben-nek valóságosságát. Visszatérek ahhoz az egészen belülről származó, tehát tisztán irodalomesztétikai tényhez, hogy Ábel alakja a rengetegben elvackorosodik, holott ízes császárkörtének indult, hogy a szép, sőt egészen költői exponálás ellenére az olvasó a kapott képet csalódottan forgatja-nézegeti. E tény értékelés és azt mondja, hogy a Tamási regénye irodalmunknak gazdagodása, figyelemre érdemes terméke, de — hőse és meséje sugártörésben szenvedvén — fénye, csillogása távolról sem a drágakőé.

Végül nem hallgatom el azt az érzésemet, hogy Ábelnek — gondoljunk a regény imént idézett befejezésére — nincs vége, Ábelt még egy folytatásos regényben élénk fogja toppantani Tamási. Ha érzésem nem csal, és ha, ami kívánatos és amit őszintén óhajtok, Ábelnek folytatása következik, akkor ez a regény sorozati súlya szerint talán más elhelyezést kap, talán igazolást nyer a folytatásban. Így?! Mintha nem volna egész s teljesen befejezett Ábel. Reményilem és óhajtom, hogy Ábelrel találkozni fogunk még, ahogy ígérte, a városban. Azt is reményilem, hogy addig Ábel sokat-sokat fog nőni, de tanulni is, hogy veleszületett természetes tehetsége, pompás figurázó szelleme, jóságra termett lelke dolgain jóleső örömmel gyönyörködjék majd a legkényesebb városi ember is

Kristóf György.